

jící výraz: byla by to nastavovaná kaše . . . nebo, libo-li, nastavované bláto.

Ne: život, dáváš-li tomuto slovu smysl a obsah jen poněkud opravdový a promyšlený, postuluje věčnost, vymáhá si věčnost. My všichni toužíme z té duše žítí život věčný. Ale to není možné řaděním kvant ke kvantům, to jest možné jen tak, že *nové kvale, jakost*, přistoupí ke starým kvantům: že se změní celá duchová rovina tvého života: zde se ti dostane *nového názoru*, nového způsobu zírání i hodnocení. Věčnost nebude ovšem nikomu dána darem: ona jest pravý a jediný důsledek tvorby. Věčnost musíš si založit již zde: kdo si ji nezaložil již zde, v tomto životě, nedojde jí nikdy. Ale každý čistý *skutek*, který překonává malost a malichernost, klam a zdaj, tvou marnivost a tvou ješitnost, lenošské pohodlí a stagnaci, zakládá již říši skutečnosti opravdové, skutečnosti co nejskutečnější. Zakládá i říši svobody: zakládá věčnost již zde. Věčnost jest svět hodnot: a již tím povznáš se o celou sféru duchovou i nadsmrtnost i nad t. zv. nesmrtnost a ruší je jako zbytečné a nepodstatné protiklady. Každé pravé dílo básnické i umělecké jest takovým dělníkem věčnosti: člověku opravdu myslícímu usvědčuje z marnosti i marnivosti touhu po t. zv. nesmrtnosti a vyvrací ji; za to v něm budí žízeň neutišitelnou po věčnosti, žízeň, jež dojde pokoje až s jejím splněním a uskutečněním.

Poznámky vydavatelovy

Tento svazek *Studii o umění a básnících* nebyl ve své úhrnné knižní podobě zredigován autorem a nebyl jím ani koncipován v podrobnějším rozvrhu Díla F. X. Šaldy, vydávaného v Melantrichu v letech 1934—1941. Neboť koncepce Díla, v hlavních rysech Šaldou vymezená, byla zásadně výběrová, při níž šlo pouze o 15svazkový výbor. Poněvadž v Šaldově díle je řada drobných knižních publikací, rozhodla se redakce *Souboru*, jenž má obsáhnout všechnu Šaldovu tvorbu kritickou i básnickou, utvořit z nich dva samostatné knižní celky. První je věnován *studiím o české literatuře* a zahrnuje vedle jubilejních portrétů Máchy, Sovy a Svobodové především úhrnné koncepční stati s „Moderní literaturou českou“ v čele. Přítomný svazek, věnovaný naopak jednak obecné problematice filosofie umění, jednak portrétům cizích osobností básnických, tvoří tak v této dvojici v jistém smyslu protějšek svazku prvního.

Jeho čtyři větší studie, publikované Šaldou jako jednotlivé knižní brožury, vznikly v letech 1914—1928. Nejstarší z nich, vydaná na samém prahu první světové války, je tedy přibližně z období studií knihy „Duše a dílo“, poslední vznikla právě na počátku Šaldova údobí vrcholného, kdy začíná vydávat svůj „Zápisník“. Vnitřní výstavba knihy je v jistém smyslu dána už samou chronologií vzniku jednotlivých brožur. Otvírá a uzavírá ji po každé široký pohled na obecnou problematiku filosofie umění; první, o poměru umění a náboženství, je ze středních let Šaldy-kritika a je v podstatě první a obšrnější formulací problému, s nímž se utkával a vyrovnával ve svém díle — a nejen kritickém — až do konce života; druhý je vyzrálým výrazem Šaldy již šedesátiletého, počínajícího znovu obzírat a přehodnocovat problémy filosofické podstaty jednotlivých jevů literatury a umění. Obě vnitřní studie, vzniklé z vnějšího popudu výroční příležitosti, jsou portrétní studie dvou z největších básníků světových a řadí se svým vnitřním významem i postupem k vrcholům Šaldova portrétního umění, znajícího tak osobitě uzavřít v esejistické zkratce cykličnost a celistvost úplně osobnosti, tak jak je dokázal stejně studii „Duše a díla“ jako později v řadě portrétů českých i cizích ve svém „Zápisníku“.

Všechny čtyři studie, z nichž se skládá přítomný svazek, vydávané jednotlivě jako knihy hned v době vzniku, byly původně *přednášky*, autorem přednesené v Praze. Ve své knižní podobě byly pak vesměs poněkud Šaldou retušovány nebo doplňovány.

Umění a náboženství vyšlo původně v Praze 1914 nákladem redakce „Snahy“ jako 3. svazek *Knihovny Snahy*.

Šalda svou brožuru uvedl poznámkou, datovanou v květnu 1914: *Podávám zde úvahu, kterou jsem proslavil dne 20. dubna t. r. v přednášce, pořádané redakčním kru-*

hem „Snahy“ v Obecním domě pražském, doplněnou některým vývodem subtilnější, který, zdálo se mně, zapadl by při poslechu.

„... řekl jsem nedávno a, i jsem dlužen říci dnes b a c.“ V těchto slovech v úvodě své stati (str. 11) naráží Šalda na své předcházející projevy k problému vztahu mezi uměním a náboženstvím a naráží na vlastní genesi studie. — V dialogu „Umění a příroda“ (Česká kultura I., str. 47—52) z října 1912 a ještě výrazněji v polemické glosse „Ke stati ‚O duchovém podkladu moderní doby‘“ (Čes. kultura I., str. 64) v téže čísle vyslovil Šalda své „theistické credo“ („já nedopedu si prostě představit velkého umění atheistického. Já každého člověka, a umělce nebo básníka dvakrát, měřím podle jeho schopnosti poslouchatí vyšších nadosobních kladných hodnot; čím oddaněji a ucelivěji je sleduje, tím jest větší. Vzor dokonalosti jest mimo lidské já, v Bohu...“¹). Oba tyto projevy vyvolaly polemickou reakci Antonína Uhlíře v článku „Theologie a umění“ (Čas XXVII, 8. ledna 1913, Hlídka Času). Uhlíř nazval „anachronismem, ... jestliže se umění chce zahalovat ještě v theologickou symboliku“²).

Proti Uhlířovu článku ozvala se vzápětí Snaha, měsíčník mladé generace svobodomyšlné, na obranu Šaldy. Srv. noticku „Theologie, metaphysika a náboženství“ (Snaha I., č. 8 [12. února 1913 — str. 10]). V lednu až březnu téhož roku rozvinula se v tomto časopise živá diskuse o náboženství a umění, zejména v řadě článků Alfreda Fuchse a Františka Kaláče. V listě objevila se pak ještě za rok (7. března 1914) glossa Fr. Kaláče „Ještě dodatečně o umění a náboženství“ (Snaha II., č. 6—7, str. 87), v níž bylo uveřejněno několik úryvků z dopisu F. X. Šaldy („k jehož uveřejnění mám plný souhlas“), týkajících se problému vztahu umění a náboženství. To bylo již těsně před přednáškou Šaldovou, k níž jej vyzval redakční kruh Snahy, velmi hluboce se, jak patrně, zajímající o příbuzný problém.³ Došlo k ní 20. dubna t. r. Tolik budí zde uvedeno k stručnému náznaku genese Šaldovy malé, ale významné knížky.

Genius Shakespearův a jeho tvorba. Apostrofa kritická. Prosloveno v Národním divadle dne 27. března 1916 úvodem k Cyklu shakespeareovskému. Knižně vydal Fr. Borový v Praze, 1916.

Knižní vydání bylo na dvou místech porušeno zásahy tiskové censure.⁴ Jelikož

¹ Glossa je polemikou se statí Bohumila Kubišty („O duchovém podkladu moderní doby“), kterou Šalda uveřejnil ve svém časopise Česká kultura. Šalda polemizuje s Kubištovým tvrzením, že „logikou dnešní doby jest atheismus“, „proti credu p. Kubištovu“ staví „credo svoje, a to jest vysloveně theistické“!

² Šaldova odpověď v poznámce „Umění a náboženství“, Česká kultura I., str. 256 (17. ledna 1913). V ní F. X. Š. dokazuje, že jeho theistické credo „nebylo vysloveno v Č. K. po prvé, nalezne se již v ‚Bojích o zítřek‘ stejně určitě“. Podobně v polemice s Janem Herbenem („Nepatrné příspěvky k poznání velké duše, takového rozumu a neměšního srdce Jana Herbena“) v České kultuře I., str. 479 (2. května 1913) dodává, že jeho „první větší studie literárně filosofická ‚Synthetism v novém umění‘ v Lit. listech 1893 obírala se již kladně poměrem náboženství a poesie; a v ‚Bojích o zítřek‘ i v ‚Duši a díle‘ vracím se k této otázce znova a znova.“

³ V téže době (9. dubna 1914) otiskl Šalda „Náboženský feuilleton“ (Česká kultura II., str. 236), jenž byl v jádře diskusí s Vasilem Škrachem (srv. „Konvertité, neonisté, a hledání nového náboženství“, Studentská revue VII., str. 190—192 [č. 6 — březen]). Srv. další odpověď Škrachovu (St. revue VII., 224—228) o Šal. katolicismu a o jeho poměru ke Claudelovi.

⁴ V archivu ministerstva vnitra ani v archivu policejním ani v archivu nakladatelství nepodařilo se mi opatřit původní obsah před zcensurováním. Text byl totiž

původní rukopis nebyl nalezen, nepodařilo se nám vynechané místo restituovat. Jsou to: Na str. 11 (zde 46) před odstavcem začínajícím slovy *Ale několik málo let jen ještě ... vynecháno 9 řádek*. Na str. 19 (zde 54) před odstavcem začínajícím *Byl jsi rozený pluralista ... chybí 4 řádky*.

Šalda pronesl svou „apostrofu kritickou“ s rampy pražského Národního divadla před představením „Komedie plné omylů“ (27. března 1916), obrací se na po-čátku řeči k poprsí Shakespearovu umístěnému na jevišti. K projevu byl správu divadla pozván z podnětu Jaroslava Kvapila, v jehož režii bylo v cyklu, trvajícím od konce března do začátku května 1916, provedeno celkem patnáct básnickových dramát („Jindřich IV.“ byl cenzurovan potlačen).

Předtím ani kdy potom nezabýval se Šalda Shakespearovým zjevem v celistvosti. R. 1897 a 1898 recenzoval tři právě vyšlé překlady J. V. Sládka: „Julia Caesara“, „Kupce benátského“ a „Jak se vám líbí“ (Literární listy XIX., str. 53 a 323—326). U prvního dramatu všiml si pouze stručně jazyka Shakespearova, komedii „Jak se vám líbí“ věnoval zato místo k podrobnějšímu rozboru. Později se Shakespearem zabýval několikrát jako divadelní kritik v Novině v letech 1908 a 1909⁵). Psal o třech Kvapilových inscenacích v pražském Národním divadle: o „Komedii plné omylů“ (Nov. I., str. 694—697) o „Othellovi“ (Nov. II., str. 158—159), a o „Kupci benátském“ (Nov. II., 700—701). S hlediska způsobu Šaldovy divadelně kritické práce jsou tyto referáty vesměs pozoruhodné. První, napsaný s divadelního hlediska s pozorností upřenou převážně k scénickým, inscenačním problémům shakespeareovským — druhý — othellovská „zmínka“ — týkající se výhradně Vojanovy herecké koncepce titulní role. Stejně tak referát o „Kupci benátském“ zabývá se ve své větší části Vojanem (Shylock).

Básnická osobnost Dantova. Řeč proslovená 25. října 1921 ve velké aule v Karolinu o slavnosti pořádané univerzitou Karlovou na paměť 600. výročí smrti básnickovy.⁶ Vydal v Praze 1921 Borový.

Podstatná část a závěry Šaldovy jubilejní řeči byla otištěna ještě před knižním vydáním v Tribuně 30. října 1921 (str. 5—6) pod názvem *Smysl díla Dantova*. Zabírá od odstavce (*Poslední období Dantovo ...*) na str. 84 až do konce studie. Liší se od definitivního textu jen v několika drobnostech stylistických.

Dante byl častějším předmětem Šaldova kritického a literárně historického díla než Shakespear. Již v první své studii „Synthetism v novém umění“ a v prvních kritikách v Literárních listech se na něho několikrát odvolával (srv. na př. Lit. 1. XIII., 86, 329; XIV., 174; XV., 10, 296, 298, 324 atd.). V *Bojích o zítřek* (ve studii „Žena v poesii a literatuře“) věnoval mu pozoruhodnou stať, v níž spatřuje jej „jako typického představitele moderní poesie, poněvadž z psychologického a básnického činu, který se váže k jeho jménu, žije posud, ať přímo, ať nepřímo, všechna naše poesie a všechno naše slovesné umění“. V celém jeho díle najdeme řadu zmínek o Dantovi (zejména problém jeho náboženskosti Šaldu po celý život zajímal). I Dante básník politický

cenzurován až zlomený, čemuž nasvědčují prázdná místa po vynechané sazbe. Jelikož v dochovaném indexu spisů pražského policejního ředitelství z r. 1916 není spis o přítomné publikaci vůbec registrován, je velmi pravděpodobné, že vynechání míst bylo se strany úřední sjednáno pouze ústně.

⁵ V téže době zaujal také své stanovisko k thesi Bleibtreuovy knihy „Der wahre Shakespear“ (Novina II., str. 445).

⁶ Srv. ref. v Tribuně 26. října 1921.

⁷ Srv. Lit. listy XIII., 250, L. 1. XV., 10, Šal. záp. I., 15—16, Š. z. III., 93, Š. z. IV., 50, 51, 57, Š. z. VI., 124, Š. z. IX. 73, 156.

byl předmětem podrobnějšího Šaldova zkoumání, zejména ve studii „*Několik myšlenek na thema básník a politika*“ (Šal. zápisník VI., 142—147), knižně otištěné ve „*Studiih literárně historických a kritických*“, str. 187—191, v níž mu „Božská komedie“ slouží za příklad výrazu politické teorie básníkovy. V téže době (1935) ve studii a autostylisaci (Slovo a slovesnost I., 13—14) zkoumá jí s hlediska autostylisačních záměrů. Častěji upozorňoval na vlivy na Jaroslava Vrchlického u příležitosti kritiky básnických přehledů z Danta⁸⁾ i na jiné české básníky (Zahradníčka).

Ke konci života zamýšlel se Šalda nad záměrem přiblížit se Dantovi monograficky. Tak se přiznává Františku Chudobovi v přátelském listě z 26. května 1935: „Rád bych udělal Danta, ale pochybuji, že budu mít k tomu dosti sil.“ To bylo v době, kdy Dantovi věnoval po dva semestry týdenní 5hodinovou svou přednášku univerzitní, nazvanou *Dante: Osobnost a dílo* (v letním běhu 1934 a v zimním běhu 1934/35).

O t. zv. nesmrtelnosti díla básnického. Studie skoro moralistická. Tuto studii, kterou proslovil autor dne 21. března 1928 v cyklu přednášek, pořádaném Lidovýchovným ústavem Masarykovým, vydal O. Gírgal na Smíchově v květnu 1928.

„Bratru Aloisovi jako pokračování některých našich hovorů,“ připsal F. X. Šalda v čelo knížky jako věnování.

Po druhé byla tato stať otištěna jako úvodní ve „*Studiih literárně historických a kritických*“ (Praha, na podzim 1937).

V přítomném vydání bylo použito edičních zásad, stanovených obecně pro celý Soubor díla F. X. Šaldy. Podle nich přetištěn je tu text knižního vydání Šaldových brožur beze změn jazykových a stylistických, při čemž pravopisně normovali jsme podle Pravidel z r. 1941 jen tam, kde tím nebyla porušena individualita Šaldovy nebo dobové konvence.

Jiří Pistorius

⁸⁾ Srv. Duše a dílo (5. vyd.), 96, především v studii „*Dvě rozhodná léta v životě Jaroslava Vrchlického 1875—1876*“ v knize „*Dopisy Jaroslava Vrchlického se Sofií Podlipskou 1875—1876*“ (Praha 1917), str. 22, 30, 33—36, 49—50 předmluvy, později „*Studie lit. hist. a kritické*“ 57, 237, 243.